

Джерела та література

1. Євсєєва Т.М. Церковна еліта та її роль у процесі формування політичної самосвідомості в Україні // УІЖ, 1999. — С. 13-19.
2. Історія православної церкви в Україні (за ред. П. Яроцького, С. Головащенко, В. Климова). — К.: Знання, 1997. — 420 с.
3. Кметь В. Православна історіософія архимандрита Захарії (Копистенського) // Православний вісник. 2003. № 3-4. С. 36-39. П.
4. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної і модерної історії України. Київ : Критика. — 2004. — 252 с.
5. Колодний А. Петро Могила і сучасні релігійні процеси в Україні // Феномен Петра Могили: біографія, діяльність, позиція. Колективна монографія. — К., 1996. — С. 212-240.
6. Кралюк. Духовні пошуки Мелетія Смотрицького. Київ, 1997. 108 с.
7. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України. — К.: 1997. — 328 с.
8. Плохій С. Наливайкова віра: козаки та релігія в ранньомодерній Україні. (пер. Софія Грачова). — Київ: Критика, 2005. — 495 с.
9. Українське суспільство на зламі Середньовіччя і Нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості. — К.: Знання, 2001. — 317 с.
10. Яковенко. Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. Київ, 2002. С. 329-330. Наукова думка, 2003, С. 43-66.

*Трембiцький А. М.
м. Хмельницький*

ІВАН ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ ПРО УКРАЇНСЬКУ РЕВОЛЮЦІЮ 1917-1921 РР.

У статті на підставі маловідомих та досить цінних споминів безпосереднього учасника бою під Крутами, вояка 1-ої сотні Помічного куреня Січових Стрільців, Івана Васильківського розкрито перебіг подій Української революції 1917-1921 рр.

Ключові слова: Іван Васильківський, Українська революція 1917-1921 рр., спомини

«Українська революція 1917-1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917 р. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що еволюціонувала від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення власної державної незалежності. Революція була явищем загальноукра-

їнським. У всіх регіонах розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура». Важливо зауважити, що «термін «Українська революція» був уведений в обіг самими учасниками подій» й досить часто зустрічається в «працях Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Дмитра Дорошенка та інших діячів доби», в працях українських істориків із діаспори. В той же час, українські радянські історики дотримуючись «генеральної лінії партії» вживали лише такі поняття, як «Велика Жовтнева соціалістична революція» та «Громадянська війна». Вітчизняні історики досліджуючи феномен Української революції 1917-1921 років поділяють її перебіг на три періоди:

- березень 1917 – квітень 1918 – доба Української Центральної Ради;
- квітень-грудень 1918 – доба Гетьманату;
- грудень 1918 – листопад 1921 – доба Директорії, розгортання та придушення масштабного повстанського руху [30].

Характеризуючи події Української революції 1917-1921 років, як «найгарячіші часи», її безпосередній учасник, відомий український громадсько-політичний діяч, завідувач земських шкіл і комісар освіти Проскурівського повіту в 1918 р., Василь Мудрий (*1893 – †1966), писав: «Революційні часи – це часи великих несподіванок як під політичним, так і під соціально-економічним оглядом. Українська революція, що вийшла із загальної революції в Росії, мала свої найгарячіші місяці між большевицьким переворотом у Петербурзі (7 листопада 1917 р.) і проголошенням Українською Центральною Радою Четвертого Універсалу про повну незалежність Української Народної Республіки дня 22-го січня 1918 року» [13, с.2].

На думку багатьох дослідників, проголошення Українською Центральною Радою Четвертого Універсалу в січні місяці було не випадковим, а стало немовби важливим продовженням історичного буття Української держави. Адже в календарі історії України місяць січень, – це «не просто дата, не просто день, а ціла епоха – початок нового періоду в її житті» [10, с.55]. П. Олійник (*Берлін*, 1941) писав, що з «посеред великих днів наших, державницьких змагань і нашої державности вдаряють нас своєю вимовністю вагітні в далекосяглі події дні 22 і 29 січня 1918 р. та 22 січня 1919 р. Це неначе три вогняні стовпи в осередку нашої державности недавніх літ» [15]. Почесний голова Українського Товариства «Просвіта» в Аргентині, визначний український громадсько-церковний діяч Михайло Данилишин (*1903 – †1986), зауважував, що в історії Визвольних змагань волелюбного й нескореного українського народу «місяць січень – займає почесне місце в противагу до травня, який є місяцем всеукраїнської жалоби, бо в ньому ми втратили кілька історичних постатей, що очолювали наші ви-

звольні змагання; січень є місяцем слави, місяцем великих історичних подій, які не тільки, що започатковують нову добу нашої історії, але вони, ці січневі події, повернули історію України на новий шлях, на шлях нашої державности – самостійности та соборности!» [7, с.2].

В цілому, період важливих січневих подій в житті українського народу був започаткований датою 14 січня 1649 р., коли Золотоверхий Київ вітав тріумфальний в'їзд славного українського гетьмана Богдана Хмельницького, який при цьому заявив такі історичні слова: «Від сьогодні я воюватиму за увесь український нарід, за його повні права та за його державність!» [7, с.2]. Знаний український поет, педагог і земський діяч Микола Чернявський (*1868 – †1938) звеличуючи мотив національної волі як найвищого сенсу устремлінь українського народу в своїй історичній фресці «Богданова слава» (1902) [10, с.56] на піднесеній емоційній ноті пише про ці події:

І дзвіниці гудуть, аж хитаються...

А Богдан у Софії вклоняється.

І співають попи...

В вікна сонце снопи

Золотого проміння вкидає.

Гетьман сльози втирає:

«Недарма морем кров розливалася,

Білим трупом земля укривалася.

Дорога та ціна,

Та минулась війна,

І немає ніде в цій хвилині

Більш рабів на Вкраїні!..

Після цієї важливої та світлої події волелюбний український народ пройшов дуже довгий і тернистий шлях суворої дійсності, поки дочекався нової історичної доби, яка наступила 22 січня 1918 р., коли після закінчення Першої світової війни і на згрищах двох імперій український народ «збудився з довголітнього сну неволі, скинув зі себе кайдани, які віками гнітили його тіло й душу та проголосив свою державну самостійність! Подія ця відбулася у Золотоверхому Києві, на площі Святої Софії, при наявній участі українського війська і численних мас народу» [7, с.2], коли то Українська Центральна Рада, як «законна репрезентація українського народу й України» [16], проголосила свій Маніфест – Четвертий Універсал, який сповіщав: «Народе України! Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землі вільна Українська Народив Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!.. Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною і суверенною Державною Українського Народу!» [27].

Василь Мудрий в статті «Найгарячіші часи (Українська революція 1917-1918)» (*Джерзі Ситі*, 1958) писав, що саме «уступ про створення самостійної ні від кого незалежної, суверенної» Української Держави було найважливішим в Четвертому Універсалі, який був проголошений, «коли большевицька червона гвардія наближалася до Києва» [14, с.4]. «Цим одним реченням український нарід проголосив своє державницьке самовизначення і воно актуальне по всі часи – як змагання до волі, рясно скроплене кров'ю українських воїнів Визвольної війни-революції та всіх пізніших українських військових формацій» [8]. Так, 22 січня 1918 р. у день «на який ждали довго цілі покоління», на українській землі «народилась молода держава в морі крові, серед завзятих боїв», здійснилась давня мрія «борців за волю і право робочого люду». Проте ворог «наступав з усіх боків» і в «час, коли проходило читання IV Універсалу, вибухи гранат і крісова пальба вже лунали коло будинку Центральної Ради». Справді «в трудну годину народилась воля України!» [15]. Водночас, як зауважують деякі дослідники, текст Четвертого Універсалу все ж був «сильно засмічений намулом тогочасного пацифізму і пропагандивними фразами із словника утопійного соціалізму», адже в ньому говориться, що «після підписання миру з осередніми державами треба буде «розпустити армію зовсім. Потім замість постійної армії, завести народню міліцію, щоб військо наше служило охороною робочого народу, а не бажанням пануючих верств». Проте в ньому є ще одне головне «речення, яке відсуває в тінь усі ті наївні заяви й обітниці та створює з Четвертого Універсалу незнищимий історичний документ, що став по всі часи завершенням української політичної думки, яка протягом сторіч крокувала крутими стежками поміж хащами несвідомости – «хто ми і чиї ми діти» [8]. Проголошення Четвертого Універсалу було, – як пише знаний літературознавець, освітній діяч Анна Власенко-Бойцун (*1917 – †1997), – виявом «зрілої політичної думки наших тодішніх провідників», «виявом свідомої і зрілої волі, чи радше вікового бажання духової енергії українського народу» [4, с.2]:

*Засяло сонце золоте!
Народ збудивсь зі сну
І все повстало, що живе
Країну боронить своєю!...*

Друга знаменна історична подія наступила через один рік – 22 січня 1919 р., коли не зважаючи на всі труднощі уряд Української Народної Республіки, «вибравши доцільно ту саму дату» [4, с.2], урочисто проголосив на історичній площі біля Святої Софії, «при участі війська, великих мас народу та офіційних делегацій усіх частин України, «Акт Злуки і Соборности»: «Віднині воедино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західноукраїнська Народна Республіка (Гали-

чина, Буковина й Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирили кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народна Республіка» [8; 15]. Цей історичний Акт був логічним завершенням віковічних стремлінь українського народу, який цим важливим Актом «проголосив себе правдивим і суверенним господарем на своїй власній потом і кров'ю скропленій землі!» [7, с.2]. І знову, цей історичний документ, як і Четвертий Універсал, було проголошено «вже в атмосфері наїзду сформованих на корінно-московській території загарбницьких військ. Розвиток дальших подій доказав, що ці обидва величні акти зродилися із правильної політичної логіки» [8].

Відома українська письменниця Уляна Кравченко (*1860 – †1947) у своїх творах «вповні символізує великі роковини 22-го січня – цих великих історичних подій, які записують найсвітлішу сторінку історії наших визвольних змагань» [7, с.2]. Зокрема, вона писала:

*То не сон... Не сон... То ява!
То воскресла наша слава!
День відродження Держави!
То не мрія і не казка.
Ані воріженьків ласка,
Це грімке, могутнє: «Хочу»
Голос генія Народу, –
Що веде... що рве в свободу!*

Таким чином, головні події січня, а їх було декілька, «діялися в різних роках, – але всі вони зводилися до однієї цілі!» [7, с.2].

До цих епохально-історичних подій місяця січня варто зарахувати й легендарний бій під Крутами [10, с.58], коли 29 січня 1918 р. «прийшло до збройної боротьби з ворогом». Першою необхідною умовою, а вірніше «пекучою потребою, що не терпіла проволоки», державного існування молоді Української держави «була організація своєї власної армії» [15]. Так, відомий історик українського війська і журналіст Зенон Стефанів (*1902 – †1976) характеризуючи військові сили на Україні напередодні проголошення Четвертого Універсалу (*Джерзі Сумі*, 1958), писав, що «революція на Україні розвивалася спочатку в тісному зв'язку із загальною російською революцією. Під поглядом національним українські маси почали активізуватися поволи під впливом Центральної Ради». При цьому він зауважує, що ще йшла Перша світова війна і «південно-західний і румунський фронти проходили територією України, а решта України знаходиться в прифронтовій полосі, де розміщені були численні військові гарнізони. В той час це вже не було здисципліноване військо, – була це тільки здеморалізована різнонаціональна озброєна маса, яку треба було як найскорше демобілізувати. Новопризначений петроградським совет-

ським урядом головнокомандувач Криленко, по встановленні перемир'я на фронті зарядив демобілізацію і вся ця маса без порядку, але зі зброєю в руках, рухнула додому, створюючи нечувану анархію на українській території». Крім того, в грудні 1917 – січні 1918 рр. «найдобірніші частини червоної гвардії, новосформовані з добровольців в Росії, під командуванням Антонова-Овсєєнка, після завзятих боїв з українськими нечисленними відділами, при збройній піддержці збільшевізованого робітництва – зайняли всі міста на Лівобережжі». Незаперечним історичним фактом є те, що «Центральна Рада не могла керувати військом, що входило в склад російських збройних сил і було під російським головним командуванням», а всі «українізовані частини російської армії, яких кількість налічувано на сотні тисяч, за дуже малими винятками, підпали під загальний розклад тодішньої російської армії. А українські військові з'їзди, «були тільки політичним, а не мілітарним чинником, що був належно використаний Центральною Радою» [23]. І, «коли прийшлося збройно боронити власну ні від кого незалежну Українську Народну Республіку, то мільйони здорових сильних мужчин у військових уніформах і без них – проголошували «нейтральність» [8; 23]. На жаль, «старе досвідчене воєцтво розходилося домів і розформовувало готові військові частини» [15]. Воно, із-за «браку національної свідомости, бо існував тільки пробуджений національний інстинкт; загальне перевтомлення довголітньою війною; большевицька агітація проти Центральної Ради і дальшого ведення війни та за негайним впровадженням соціальних реформ», не готове було «постояти зі зброєю в обороні державної самостійности» [23].

У січні 1918 р., коли наступаючі більшовицькі війська вже загрожували столиці, український уряд був майже безборонний, і в «цей важкий критичний час не було кому держати фронтів перед ворожою навалою» [15]. На думку сучасних дослідників, – це було «явище без прецеденту в історії поярмлених народів, які дістали шанс визволитись з неволі» [8]. В цей критичний для молоді незалежної держави час, «творються перші нашвидку формовані добровольчі відділи українського національного війська, що в боях з московськими агресорами, своєю ідейністю і жертвенністю – закріпили реальним ділом – слово проголошене Четвертим Універсалом. Була це невелика числом – всього трьохтисячна когорта бійців. Що в дальшому ході подій стала основою і стрижнем регулярних українських збройних сил» [23]. Саме тому «прийшлося на фронт висилати неозброєну як слід молодь, щоб тільки рятувати державу, щоб боронити столицю Київ перед ворожим наїздом». «Події наглили» й примушували всіх до боротьби. 27 січня «на північний відтинок фронту» на залізничну станцію Крути було кинуте «нашвидку зорганізований Студентський курінь», що не завершив навіть військового вишколу [9; 15; 29].

Бій під Крутами був «переломовим у визвольних змаганнях» і «своєю вимовністю розворушив широкі народні маси» та «поставив нове покоління на службу Україні». Із самого початку битви з переважаючим ворогом «можна було предвидіти її трагічний кінець», але молоді українські герої не здались, вони вибрали «побіду або смерть». Московський наїзник «висилав на фронт свої найкращі сили, регулярну армію, Україна ж протиставила йому свою героїчну запальну молодь найдорожчий скарб свій» [15]. Юнаки «затримавши ворога на чотири дні», все таки «дали змогу укласти Брест-Литовський мир, що *de-facto* означав міжнародне визнання української незалежності» [21], І, не зважаючи на те, що багато «українських юнаків-студентів і гімназистів впали в нерівному бої, захищаючи Золотоверхий Київ від навали Муравйова, – тим своїм героїчним чином, тим безсмертним подвигом записали вони одну з найбільш героїчних сторінок історії наших визвольних змагань». За долю і волю України, за її державність і самостійність «склали свої буйні голови» юнаки під Крутами. За ці зроджені січневими подіями ідеї, на жаль, й дотепер змагається увесь український народ, який твердо вірить у свою національну правду, у світлу перемогу українського «самостійницького духа» [7, с.2].

В 2016 р. українською владою з метою популяризації історії українського державотворення та привернення уваги до національно-визвольної боротьби українців, а відтак до патріотичного виховання громадян та формування національної ідентичності, було прийнято рішення щодо вшанування на загальнодержавному рівні впродовж 2017-2021 рр.: 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років – першого досвіду українського державотворення у ХХ ст.; 100-річчя проголошення незалежності Української Народної Республіки – проголошеної Четвертим Універсалом; 100-річчя бою під Крутами; 100-річчя проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки та вшанування пам'яті учасників цих знаменних подій [20].

Однак варто зауважити, що не зважаючи на дії української влади, в сучасній українській історичній науці давно проявився інтерес до вивчення подій доби Української революції 1917-1921 років, коли в огні збройної боротьби український народ відроджував і відстоював свою державність. Досить цінним джерелом дослідження маловідомих сторінок вітчизняної історії є мемуарна література, адже для історії «будь-якої країни, народу чи спільноти, – зауважує відомий есперантист і бібліотекар Роман Верес (*1907 – †1980), – дуже важливим джерелом, попри документи, є спогади осіб, які ту історію творили або були її свідками» [3].

До таких надзвичайно цінних нарративних джерел відносяться «спогади відомих діячів про себе і сучасників, із детальними характеристиками їхніх особистих якостей та словесними портретами». Спогади, – це той «дуже

важливий вид джерел, що висвітлюють життя і діяльність даної особи», адже автор писав їх для публікації і «вивчення громадськістю та нащадками». Але сучасним дослідникам все ж необхідно вважати, що вони, – це все таки «тенденційніше джерело порівняно зі щоденником» [12, с.204]. Однак варто враховувати, що автор спогадів й безпосередній учасник подій «часто намагається прикрасити описувані у спогадах події» і тому на «правдивість спогадів впливає соціальний стан їх автора, його політичні переконання, час написання їх та його віддалення від того періоду та подій, які описуються, а також справжня роль автора у цих подіях». Хоча в цілому не виключається право автора на художній вимисел, чим значно ускладнюється процес дослідження мемуарів як історичних джерел [12, с.205].

Для зображення історичної епохи з суб'єктивної точки зору спогади безпосередніх учасників українського просвітницько-політичного і національно-громадського руху 1917-1921 років мають свою значну актуальність і займають сьогодні «одне з найповажніших місць», адже «справжнє життя завжди цікавіше, ніж вигадане». Український етнограф, письменник і фольклорист Олекса Воропай (*1913 – †1989) пише, що мемуарист у спогадах «передає новому поколінню свій власний життєвий досвід в ділянці літературній, політичній, чи громадській» й при цьому він щирий «своїм прагненням до точного зображення дійсності» [5, с.374]. Мемуарні джерела (автобіографії, записки, листи, спогади, щоденники тощо) завжди допомагають науковцям краще відтворити досліджувані ними історичні події, глибше відчувати мрії, настрої та сподівання багатьох тогочасних історичних осіб та персоналій. Спомини дають дослідникам можливість «дивитись на описані події з певної перспективи, охопити більший відрізок часу та аналізувати події з точки зору його ідейної концепції», що «значно підвищує якість і актуальність кожного твору». Праці відомих військово-громадських діячів, це «цінні скарби», що розповідають «новим поколінням про те, як жили і боролись старші за визволення нашої батьківщини – України» [5, с.375].

Відомий український громадсько-політичний і державний діяч, подолянин Віктор Приходько (*1886 – †1982) пише, що спомини, – це «наша боротьба, наша історія, наші змагання і наші глибокі переживання» [19], адже вони «зображують події особистого життя на полі сучасної дійсності», в них є «можливості для відбору, відсіву подій» [5, с.375]. Мемуарист, подаючи «реальну правдивість» подій, розкриває національну свідомість і соціальну приналежність, які «визначають тематику спогадів», обумовлюють його відношення «до описаних подій, та й вибір самих фактів» [5, с.376].

Важливо враховувати, що спомини, – як пише Віктор Поліщук (*Нью-Йорк*, 1986), – «є одним із джерел історії», адже автори мемуарів «розповідають про своє життя, громадські і політичні події, про зустрічі з видатни-

ми людьми тощо. Спогади є одним з джерел історії». І, на його думку, саме «на підставі спогадів, в результаті порівняння описаних різними авторами подій, майбутні історики встановлятимуть правду про життя, діяльність і розвиток народів, про їхні досягнення, часом поразки. Того, що пережили учасники згаданих подій, не опише офіційна історіографія». На жаль, українці в продовж майже усього ХХ ст. проживали «у невідрадних обставинах» тоталітарного державного і політичного устрою, який не створював умови до писання правдивих спогадів, адже це означало б наразитися на переслідування. Тому тогочасна офіційна радянська історіографія або промовчувала, або фальшувала історичні події українського народу, зокрема події ХХ ст. Саме «це століття в житті українського народу переповнене подіями, які не можна пустити у непам'ять». Зокрема, це «постання під час Першої світової війни українських військових формацій», «постання Української Народної Республіки, Західньо-Української Народної Республіки з їх військовими формаціями, боротьба за існування незалежної України», це «насильницька колективізація, голод, депортація мільйонів людей», концтабори в Україні, це постання Карпатської України, пожвавлення національної діяльності українців Бойківщини, Буковини, Гуцульщини, Закарпаття, це Друга світова війна, «зміна окупації, участь українців в рядах Червоної Армії, полон, боротьба проти окупантів, велика політична еміграція, боротьба за існування поза межами України». Все те, що пережили учасники усіх цих подій, не лише не описувала, але й замовчувала офіційна історіографія України. Щоб не допустити фальшування історії українського народу, українська діаспора писала спогади, трактуючи це як патріотичний обов'язок, заповнюючи «прогалину офіційної совєтської історіографії», даючи майбутнім історикам матеріал, який ставав джерелом «встановлення правди» про український народ. Українські емігранти писали спомини для майбутніх істориків українського народу, не зважаючи на те, чи вони розійдуться серед читачів [18].

У той же час, серед деяких сучасних дослідників побутує думка про мемуаристику, що не варто споглядати минуле, «краще глядіти в майбутнє і всі сили спрямувати на його формування і здійснення». Але вони чомусь забувають, що «завтрішній день часто зумовлений нинішнім» і «людська майбутність спирається і залежить від того, що було, перешуміло і водночас залишило якісь сліди на нашій долі. Погляд назад, у минуле, в особисто-індивідуальне життя, тобто мемуари, спомини чи спогади, чи систематичний виклад минулого міста, громади, народу, тобто історія, не такі то маловажні, коли старі римляни вчили нас довгі роки, що *historia est magistra vitae* (історія є вчителькою життя)». Варто пам'ятати, що «погляд на минуле – не є втраченим часом», особливо, «коли те минуле було: як та вовчиця голодна, неймовірно, страшне, жорстоке, немилосердне, нелюдя-

не» [28, с.5]. Розуміння минулих столітніх подій, бачення світлих і чорних моментів минулої історії українського народу, дає можливість «розуміти, чому нас доля била і б'є». [28, с.6].

Із-поміж великої кількості спогадів, присвячених подіям Української революції 1917-1921 років, які, на жаль, головним чином вийшли за межами України, особливу цінність складають спомини безпосередніх учасників та очевидців багатьох тогочасних подій, які на основі великого фактичного матеріалу доволі детально простежують історію Української революції 1917-1921 років. Зокрема, серед досить значної кількості історичних публікацій надзвичайно цінними матеріалами для сучасних науковців і краєзнавців, що цікавляться перебігом історичних подій Української революції 1917-1921 років, є маловідомі й дуже цінні для сучасних науковців і краєзнавців спомини вояка 288-ої пішої саперної Пермської бригади Південно-Західного фронту та 1-ої сотні Помічного куреня Січових стрільців, безпосереднього учасника бою під Крутами, Івана Васильківського «У невпинній борні», що публікувалися автором лише частково, як уривки з трьох його спогадів, в україномовному часопису української діаспори США «Свобода» (Нью-Йорк, 1964; Хмельницький, 2018) [31].

Важливим у спогадах Івана Васильківського є те, що автор подає певні біографічні відомості про себе як про вояка 1-ої сотні новоствореного добровольчого Помічного студентського куреня Січових Стрільців (116 осіб) [11; 22], який до речі, не значиться в списку встановлених учасників бою під Крутами переданих музею Меморіального комплексу «Пам'яті Героїв Крут» Головою Ради громадської організації «Історико-культурологічне товариство „Герої Крут“», українським актором театру і кіно, Народним артистом України Ярославом Гаврилюком [22], а також про відомих йому учасників Української революції 1917-1921 років, у т. ч. й представників дипломатичного корпусу УНР, що боролись за визволення нашої батьківщини – України, за «врятування української державности, через яку Україна повернулася б знову до західноєвропейського культурного кола; стала б знову демократичною державою». Зокрема, про званого українського дипломата, «визначного архітекта європейської політики», найкращого репрезентанта українського державного маєстату за кордоном», міністра УНР у Ватикані, президента Дипломатичних Місій на Мирових конференціях у Генуї, Парижі, Сан Жермені, Спа, графа, публіциста і мистця Михайла Тишкевича (*1857 – †1930) [25, с.3], з яким родина І. Васильківського підтримувала «особистий чи листовний контакт аж до його смерті» [2]. Автор споминів характеризує М. Тишкевича, писав, що граф, який полонив його «своєю інтелігенцією та товариським поведженням», «був надзвичайно скромною, культурною людиною, демократичною в своїх поглядах, що найкраще підкреслювало його інтелігенцію. Акурат-

ний, невисокого зросту старший пан, бо у ті часи мав уже шістдесят років, був стильовою постанню, яка ширила навколо себе специфічний клімат, а чинниками, які цей клімат утворювали, була його товариськість, свіжість думки та вміння говорити, що полягало в значній його ерудиції» [1].

Один із яскравих представників української діаспори, відомий український письменник, культуролог-енциклопедист, публіцист, літературний критик, сотник Армії УНР, Євген Маланюк (*1897 – †1968), наголошував, що: «...народ, творячи з якоїсь події легенду – а Крути без сумніву, є й будуть однією з найвеличніших легенд нашої нації, – знає, що він робить. Народна мудрість і національний геній – це найвища земна справедливість – творячи свої легенди і міти, цебто підносячи дану історичну подію до височини надісториччя, ніколи – щодо вибору тієї події – не помиляються. Не помилилися вони й у випадку Крут» [26].

«Багато років поспіль, – зауважує сучасний український історик і журналіст Ярослав Тинченко (*1976), – через дивну та незрозумілу політичну кон'юнктуру стверджується, начебто всі, хто побував під Крутами, загинули». Але це неправда, на полі бою загинули 10-12 юнаків та 27, із 36 студентів та гімназистів, що потрапили 30 січня в радянський полон [24], наступного дня були розстріляні або замордовані. За підрахунками сучасних дослідників, загальні «втрати українських військ під Крутами оцінюють у 70-100 загиблих. Серед них – 37-39 вбитих у бою та розстріляних студентів і гімназистів. Втрати більшовицьких військ були значними й сягали тільки вбитими 300 вояків [21]. Останні з учасників бою під Крутами померли не так давно – у 1970-1980 рр. і їхні «могили розкидані від Києва до Нью-Йорка» [24]. І, на превеликий жаль, нам не вдалося встановити дату смерті й місце поховання автора споминів – Івана Васильківського, лише встановлено, що помер він після 1980 р. Ці хвилюючі події легендарного бою «не лише увіковічують пам'ять про героїв Крут, але й утверджують силу духу українського народу, додають снаги і завзяття в боротьбі за незалежність України проти все того ж ворога – московського загарбника» [6]. І, як пише Роман Завадович у вірші «У свято героїв» (Нью-Йорк, 1979) [17], ми маємо завжди згадувати тих, що

...За Батьківщини краю долю

Поклали голову свою...,

та завжди повинні пам'ятати, що лише той, хто

...За волю хто готов умерти,

Той має право на життя,

Той не вмирає і по смерті,

Його не вкриє забуття.

Могилам честь, поляглим слава –

Живих до праці кличе Справа!

На початку 2012 р. на «місці дерев'яного хреста на Аскольдовій могилі було встановлено справжній пам'ятник крутянцям: виготовлений із дорогого каменя «козацький хрест», у центрі якого висічений тризуб, під яким промовиста і символічна цитата із святого Євангелія – «Найбільша любов – життя покласти за друзів». «Показово, – зауважує кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії України Національної академії наук України Ярослав Файзулін, – що пам'ятник встановили не президенти, урядовці, депутати та інші високопосадовці, які впродовж багатьох років клялися це зробити, а звичайні громадяни» [26].

Джерела та література:

1. Васильківський І. У невпинній борні (уривки зі спогадів) / Іван Васильківський // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – Ч. 221. – 27 листопада. – С. 2.
2. Васильківський І. У невпинній борні (уривки зі спогадів) / Іван Васильківський // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – Ч. 222. – 28 листопада. – С. 2.
3. Верес Р. Спогади – важливе історичне джерело / Роман Верес // Свобода (Нью-Йорк). – 1966. – Ч. 228. – 9 грудня. – С. 2.
4. Власенко-Бойцун А. У 65-річчя Четвертого Універсалу / Анна Власенко-Бойцун // Свобода (Нью-Йорк). – 1983. – Ч. 13. – 21 січня. – С. 2, 8.
5. Воропай О. Мемуарна література / Олекса Воропай // Визвольний шлях (Лондон). – 1983. – Кн. 3. – березень. – С. 374-377.
6. Горбатюк В. «І підноситься Триста мечів». Герої Крут у творчості поета Герая Соколенка / Василь Горбатюк // Подільські вісті. – 2015. – 13 березня
7. Данилишин М. Роковини світлих січневих подій / Михайло Данилишин // Свобода (Нью-Йорк). – 1983. – Ч. 13. – 21 січня. – С. 2, 7.
8. Державність і соборність – ідеал і дійсність // Свобода (Нью-Йорк). – 1983. – Ч. 13. – 21 січня. – С. 2.
9. Дудка Г. З спогадів про Крути / Г. Дудка // Вісник ООЧСУ (Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Нью-Йорк). – 1957. – Ч. 1 (99). – С. 25-26
10. Іваневич Л. А. Січень – місяць слави, місяць – великих історичних подій / Л. А. Іваневич, А. М. Трембіцький // День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя бою під Крутами (29.01.1918 року) : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2018. – Вип. 5. – С. 55-69.
11. Ковальчук М. Бій під Крутами: відомі й невідомі сторінки / Михайло Ковальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.istpravda.com.ua/research/2014/01/29/141189/>
12. Колобов О. О. Значення фондів особового походження для історико-біографічних досліджень / О. О. Колобов // Українська біографістика. Зб. наук. пр. Вип. 2. – К. : «РІО», 1999. – С. 201-212.
13. Мартос Б. Полковник інженер Спиридон Довгаль / Борис Мартос // Свобода (Нью-Йорк). – 1975. – Ч. 239. – 23 грудня. – С. 2-3.

14. Мудрий В. Найгарячіші часи (Українська революція 1917-1918) / Василь Мудрий // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч.14. – 22 січня. – С.2, 4.
15. Олійник П. 22.1.1918., 29.1.1918. і 22.1.1919 / Петро Олійник // Український вісник : орган Українського Національного Об'єднання (Берлін). – 1941. – Ч. 2. – 15 січня. – С. 2.
16. «О. Р». «Воля народу» чи збройна інтервенція. До історії «встановлення» советської влади в Україні / О. Р. // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 14. – 22 січня. – С. 2.
17. Переяславець В. У свято героїв / Володимир Переяславець // Веселка : журнал для дітей (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 5-6 (296-297). – травень-червень. – С. 4.
18. Поліщук В. Потреба писати спогади / Віктор Поліщук // Свобода (Нью-Йорк). – 1986. – Ч. 80. – 29 квітня. – С. 2.
19. Приходько В. «Пабіско» (спогад) / Віктор Приходько // Свобода (Джерзі Сіті). – 1952. – Ч. 321. – 2 грудня. – С. 2.
20. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років. Указ Президента України № 17/2016 від 22.01.2016 р. [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>
21. Розкрито таємницю крутянина Олександра Борозенко-Конончука [Ел. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/news/rozkrito-taemniysyu-krutyaniina-oleksandra-borozenko-kononchuka>
22. Список учасників бою під Крутами // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_учасників_бою_під_Крутами
23. Стефанів З. Військові сили на Україні напередодні проголошення незалежності / Зенон Стефанів // Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч. 14. – 22 січня. – С. 3.
24. Тинченко Я. Життя після Крут. Як склалася доля учасників січневого бою / Ярослав Тинченко [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/01/28/19369/>
25. Трембіцький В. За велич держави на дипломатичному форумі (1919-1924) (в 65-ліття суверенітету України) / В. Трембіцький // Свобода (Нью-Йорк). – 1983. – Ч.13. – 21 січня. – С.3, 6.
26. Файзулін Я. Бій під Крутами: як відрізнити історичну правду від міфу / Ярослав Файзулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/History/40792>
27. Четвертий Універсал У.Ц.Ради //Свобода (Джерзі Сіті). – 1958. – Ч.14. – 22 січня. – С.3.
28. Чумак Я. Чи варт поглянути на минуле? Або: значіння мемуаристики / Ярослав Чумак // Кузьмович-Головінська М. Чужиною : спомини / Марія Кузьмович-Головінська. – Торонто : Українське видавництво «Добра книжка», 1977. – С. 5-6.
29. Шлях до Крутів // Дзвін : округовий Криворізький часопис (Кривий Ріг). – 1941. – Ч. 35. – 23 грудня. – С. 2.

30. Що таке Українська революція? Сторіччя Української Революції: як вшановуватимуть УНР? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/storichchya-ukrainskoi->
31. Васильківський І. У невпинній борні (уривки зі спогадів) / Іван Васильківський ; Упорядник і передмова А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ФОП Стрихар А. М., 2018. – 102 с.

Шкробот П.М.
м. Хмельницький

СИЛА ДУХУ І ГОРДІСТЬ ЛЕОНІДА СКРИНЧУКА

Подільський край багатий на героїчну трудову славу. На Хмельниччині виплекано 83 Героїв Радянського союзу і одного Героя України за проявлений героїзм в роки Другої Світової війни, 117 Героїв Соціалістичної Праці. Серед тих, хто прославився на трудовому фронті – Леонід Скринчук.

Він присвятив своє життя хліборобській справі. А життєвий шлях започаткував у 1938 році в с. Подоляни, що розкинулось повз річки Збруч на Кам'янецьчині.

Мудрий чоловік сказав: хочеш глибше пізнати людину – пізнай батьків. Отож, його батько Юрій Никифорович працював колгоспним їздовим. Мати Дар'я

Тихонівна була колгоспною ланковою, учасницею I Всесоюзної сільськогосподарської виставки 1939 року в Москві її преміювали швейною машинкою.